

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ БІЛЬШОВИЦЬКОЮ ПРОПАГАНДОЮ МАНІПУЛЯТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРЕСІ В ПРОЦЕСІ РАДЯНІЗАЦІЇ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНИ

Галина Стародубець,

*доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету імені Івана Франка*

У статті йдеться про особливості використання більшовицькою політичною пропагандою маніпулятивних технологій у засобах масової інформації. Вказується, що маніпулятивна політико-ідеологічна пропаганда поставала методом конструювання та поширення певних ідеологічних смислів у процесі радянської західноукраїнського регіону.

Ключові слова: *пропаганда, маніпулятивні технології, ідеологія, селянство, радянська радянська.*

The article discloses the peculiarities of using the manipulative technologies in the media by Bolshevik political propaganda. It is stated that manipulative political-ideological propaganda acted as a method of constructing and spreading of certain ideological meanings in the process of Sovietization of the Western Ukrainian region.

Key terms: *propaganda, manipulative technologies, peasantry, ideology, Sovietization.*

Однією з найважливіших умов існування тоталітарної системи є наявність потужного пропагандистського апарату, зусиллями якого формується та поширюється відповідна партійно-політична ідеологема. Базовим елементом тоталітарної традиції державного управління сталінського зразка була поляризація суспільства, поділ його на «своїх» та «ворогів». Будь-яка опозиція до влади, навіть на рівні м'якої критики окремих її виявів, трактувалася більшовиками як спроба підризу революційних здобутків партії та народу і жорстоко каралася. І. Прохорова називає це моделлю, «при якій держава підміняє собою батьківщину: якщо ви протестуєте проти режиму, значить ви зраджуєте батьківщину» [6]. Саме така модель взаємостосунків держави і суспільства насаджувалася у західних областях України в процесі радянської цих регіонів, зокрема, у перше повоєнне десятиліття. Ідеологічний супровід її впровадження здійснювався розгалуженим апаратом політичної пропаганди, зокрема за посередництва друкованих пресових видань.

Мета нашої статті – визначити особливості використання більшовицькою політичною пропагандою маніпулятивних технологій у засобах масової інформації з метою конструювання та поширення певних ідеологічних смислів у процесі радянської західноукраїнського регіону.

Паралельно зі звільненням західних областей України від німецьких окупантів відбувався процес відновлення/встановлення там партійно-радянських інститутів влади. Зважаючи на тоталітарну сутність сталінського режиму, інформаційний простір виступав однією з найважливіших сфер життя, контроль над яким з боку правлячої більшовицької партії був повним і безроздільним. Тому одним із перших заходів регіональної влади стала організація роботи редакцій місцевих обласних та районних газет. Їх значення у процесі радянської важко переоцінити, оскільки пресі відводилася «вагома роль у пропаганді радянського способу життя» [1, с.273] та «вихованні мас в дусі відданості нашій партії» [9, арк.37].

Усі, без виключення, друковані засоби масової інформації виступали органами відповідних (обласних, міських чи районних) комітетів КП(б)У. Жодна з регіональних обласних чи районних газет не мала «власного обличчя», тому що кожна з них

«робив райком партії а не самостійна якась установа» [9, арк.41]. Власне, друковані ЗМІ апріорі виступали не тільки і не стільки джерелом інформації, але, в першу чергу, рупором сталінської пропаганди, інструментом конструювання віртуальної реальності. Як слушно зазначає В. Лизанчук, «у Радянському Союзі будь-яку інформацію використовували лише для пропаганди комуністичних міфологем і трактували як агітацію фактами» [4, с. 23].

В умовах, коли відновленню радянської влади чинився шалений опір у формі національно-визвольного повстанського руху на тлі абсолютного несприйняття місцевим населенням відвертих пропагандистських гасел про значні досягнення та переваги радянського способу життя, партійні агітатори в кращих традиціях більшовицької партії широкого застосували політико-ідеологічну пропаганду. Характерною її особливістю була «висока маніпулятивність, що маскується під інформативність, яку не завжди помічають, оскільки вона сприймається людьми під виглядом об'єктивної інформації» [4, с.27]. Значного поширення набула практика замовчування небажаної інформації (наприклад, про людські втрати під час проведення операцій з визволення міст чи регіонів від німецьких загарбників та ін.) натомість вип'ячувалась історична «роль комуністичної партії на чолі зі Сталіним» в здобутті перемоги; використання напівправди (наприклад, про успіхи колективного господарювання на селі, замовчуючи при цьому тему безоплатної праці, зрівнялівки і т.п.); навішування ярликів для компрометації ідеї національно-визвольного руху тощо.

Шляхом застосування маніпулятивних технологій, влада намагалася створювати видимість добровільної участі західноукраїнського населення у процесах радянізації. Основною темою місцевих районних газет було життя західноукраїнського селянина. Перед редакторами стояло завдання продемонструвати принципову відмінність між рівнем життя українського села «за польських панів» і радянського сьогодення. Виступаючи на міжобласній нараді редакторів обласних та районних газет західноукраїнських областей у березні 1945 р., головний редактор Снятинської районної газети Станіславської області підкреслив, що «вся робота газети звертається на роботу з тими селянами, які ще не знають, що таке радянська влада, що дала радянська влада селянам західних областей <...>, уже показано добросовісне виконання сільськогосподарських робіт в районі. Вся робота якраз на цьому і будується <...>. Газета показує село – як воно працює, як виконує свої завдання. І показує як те село, яке вчора ще було відсталим, на сьогодні вже йде вперед» [9, арк. 39-40].

Серед різноманіття маніпулятивних технологій політико-ідеологічної пропаганди сталінського режиму виокремимо метод семантичного маніпулювання. Його суть полягає у «прискіпливому відборі слів, які викликають або позитивні або негативні асоціації, і таким чином впливають на сприйняття інформації [7, с.78]. Наприклад, взятих зі сфери родинних стосунків: «рідна Комуністична партія» «братні народи», «батько Сталін» тощо. Л. Масенко наголошує, що «совєтська пропаганда постійно використовувала слова, позичені з європейського політичного лексикону демократичного й гуманістичного спрямування» [5]. Партійні куратори пильно стежили за тим, щоб на шпальтах газет не тільки прямо використовувалися слова на кшталт «демократія», «народовладдя» тощо, але й опосередковано, так би мовити, в контексті. Особливо популярними були сюжети, в яких наводилися приклади громадської активності простих селян, зокрема, бідняків.

У практиці тогочасної радянської журналістики широкого застосування отримав, так званий, жанр «листи трудящих». Текст таких «дописів», як правило, був перенасичений фразами-штампами з офіційних партійно-радянських документів, упереміш з простими, наївно-народними роздумами про «тяжке батрацьке минуле за панської Польщі» і «заможне колгоспне майбутнє». Так, наприклад, в одній із районних газет опубліковано виступ такого собі селянина Гордія, як заявляє: «За Польщі селяни не могли за власні гроші купити землю, що він мав тільки

30 акрів землі. А зараз він має 4 особи і радянська влада дала йому 3 га землі. І, не дивлячись на те, що він має одного коняку, він організував супряг» [9, арк. 43].

Редактор однієї з районних газет Волинської області, виступаючи в березні 1945 р. з трибуни республіканської наради, ділився досвідом налагодження співпраці з місцевими активістами, потенційними сільськими кореспондентами. Він, зокрема, стверджує, що «в редакцію прийшов лист від селянина з Мацієвського району, в якому той писав: «Ми хочемо навчитися в газети як потрібно жити по-новому на світі». Ми йому написали листа і послали газету. В листі попросили щоб він написав нам про життя села, чим живуть селяни, що їх цікавить і под. Ми отримали відповідь: «Я отримав ваш лист і він мене так зацікавив, що я навіть заплакав. Я селянин бідняк і мені пишуть з такого високої і поважної установи. Все що ви просите, я вам опишу» [8, арк.192-193]. Як бачимо, використовуючи такий спосіб залучення до роботи сільських кореспондентів, партійні пропагандисти мали на меті: продемонструвати демократичний характер радянської влади; показати, що проблеми простих селян є близькими і зрозумілими більшовицькій партії і вона готова їх вирішувати спільно з народом; розширити коло споживачів газети, а отже - потенційних об'єктів пропагандистського впливу.

Кожна політична кампанія супроводжувалася не тільки оприлюдненням у пресі відповідних офіційних документів, але й демонстрацією їх всенародної підтримки. За допомогою різних засобів пропаганди, в тому числі – й публікацій на шпальтах місцевих газет, більшовицька влада працювала над конструюванням паралельної віртуальної реальності. Партійні функціонери цілеспрямовано працювали над переформатуванням суспільної свідомості населення Західної України, використовуючи маніпулятивні технології, які сучасні дослідники називають «більш просунутими, оскільки вони передбачають попереднє виготовлення думок і бажань, закріплення їх у масовій свідомості» [3, с.115]. Всупереч об'єктивній реальності, сталінські пропагандисти завзято звеличували ідею колгоспного ладу, як безальтернативного шляху досягнення успішного і багатого життя для населення радянського села. В перші повоєнні роки, ще до початку розгортання політики суцільної колективізації, газети були переповнені інформацією про успіхи господарювання селян-бідняків, які прагнуть об'єднатися в колективні господарства, щоб забезпечити радянську державу хлібом і продовольством. Типовими стали публікації на кшталт «звернення зі шпальти районної газети «Прапор перемоги» селян с. Ромашки Волинської області Оликського району до селян свого району, де вони писали, що треба боротися за підготовку до весняної сівби і закликали організувати соцзмагання, супряжні групи» [9, арк.19].

У даному випадку ми бачимо типовий приклад використання маніпулятивної технології, яка ґрунтується на «уможливленні попереднього «виготовлення» думок або бажань, закріплення їх у масовій свідомості або в уявленнях окремої людини з метою пізнішого апелювання» [2, с.124]. По-перше, у зверненні використовується типова для радянської влади лексика – «боротися». Таким чином період сівби (як і жнив) оголошувався полем «боротьби» за врожай. Ворогом селян були не тільки погодні умови, але й «вороги радянської влади». У цей конкретний період ярлик «ворога трудового народу» було навішено на «українсько-німецьких буржуазних націоналістів». По-друге, активно впроваджуються в суспільну свідомість такі поняття, як «соціалістичне змагання», «супряжні групи» (згодом – «колгоспи») і опосередковано нав'язується думка про їх прогресивне роль в організації господарських робіт на селі. По-третє, важливо підкреслити, що ініціаторами звернення виступає не райком компартії, а селяни. Це слугувало підставою для райкомівських пропагандистів посилатися на бажання, ініціативу «трудолюбивих мас» розгорнути «соціалістичне змагання», наприклад, під час посівної чи жнивної кампанії.

Отже, в процесі радянізації західних областей України більшовицька влада активно використовувала маніпулятивні технології політичної пропаганди з

метою насадження в суспільній свідомості основних ідеологічних смислів. У нашій статті ми зупинилися на характеристичні тих, котрі подавалися з позитивним контекстом – «демократія», «народовладдя», «трудове селянство», «партія робітників та селян» тощо. Предметом подальших досліджень може бути тема формування засобами політичної пропаганди образу «ворога».

Література

1. Баран В., Токарський В. «Зачистка»: політичні репресії в західних областях України у 1939-1941 рр., Л.: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2014, 456.
2. Вонсович С. Використання політичних і психологічних технологій з метою впливу на суспільство. Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України, 2010. Випуск 7, 116-126.
3. Доценко Е. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита. М.: ЧеРо-Издательство МГУ, 1997, 344.
4. Лизанчук В. Просвітницька і маніпулятивна пропаганда в умовах нинішньої російсько-української війни, Теле- та радіожурналістика, 2018, випуск 17, 22-51.
5. Масенко Л. Рідна Комуністична партія, батько Сталін, дорогий Ілліч... Про маніпуляції в мові політичної пропаганди [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://incognita.day.kyiv.ua/ridna-komunistichna-partiya-batko-stalin-dorogij-illich.html>
6. Прохорова И. «Мы никакие не маргиналы. Мы авангард общества». Интервью Ирины Прохоровой о Крыме, пятой колонне и разговоре с народом. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://meduza.io/feature/2016/08/01/мы-никакие-не-маргиналы-мы-авангард-obschestva>
7. Станкевич Б. Інформаційні маніпуляції та їхній вплив на електоральну свідомість. Studia Politologica Ucraino-Polona. Випуск 8. Житомир-Київ-Краків : ФОРМ Євенок О. О., 2018, 78-81.
8. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України), ф.1, оп.70, спр. 301.
9. ЦДАГО України, ф.1, оп.70, спр. 359.

УДК 321.6

МАНІПУЛЯТИВНІ ПАРАДОКСИ «ОКСАМИТОВОГО» ТОТАЛІТАРИЗМУ

Ірина Суровцева,

*кандидат історичних наук, доцент кафедри соціології
та соціальної роботи Приазовського державного
технічного університету (м. Маріуполь)*

Аналізується така сучасна форма політичного режиму як «оксамитовий тоталітаризм». Радикальні техніки соціального регулювання в умовах розповсюдження медіа-технологій поступаються місцем м'яким методам тиску в напрямку «самоконтролю», криміналізації критиків тощо. «Оксамитовий» тоталітаризм використовує інформаційні технології для керування страхом та організованим панікерством.

Ключові слова: тоталітаризм, «оксамитовий» тоталітаризм, політичний режим, політичне маніпулювання, ліберальна демократія.

Such a modern form of political regime as «velvet totalitarianism» is analyzed. Radical techniques of social regulation in the context of the spread of media technology are giving way to soft methods of pressure in the direction of «self-control», criminalization of critics. Velvet totalitarianism uses information technology to manage fear and organized panic.

Keywords: totalitarianism, «velvet» totalitarianism, political regime, political manipulation, liberal democracy.